

**BISKUP ANTUN MANDIĆ –
OSNIVAČ BOGOSLOVNOG SJEMENIŠTA I
FILOZOFSKO-TEOLOŠKOG STUDIJA U ĐAKOVU
Lik i djelo**

MARIN SRAKIĆ*

Đakovačka i Srijemska biskupija
Đakovo, Hrvatska

UDK 378:262.3 (497.5 Đakovo)

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: lipanj 2006.

Sažetak

Na temelju arhivske građe i dostupne bibliografije, rad prikazuje život i rad bosanskog ili đakovačkog i srijemskog biskupa Antuna Mandića, koji pripada u red onih osoba koje su utjecale na tijek zbivanja u crkvenom, kulturno-prosvjetnom i političkom životu druge polovice 18. i početka 19. stoljeća.

Rođen u Požegi 1740. godine, nakon filozofsko-teološki studija u Beču zaređen je za svećenika 1763. godine. Obnašao je službu prvog rektora požeškog Sjemeništa, upravitelja župe u Kobašu i Lipovljanima te, nakon imenovanja kanonikom stolnog kaptola zagrebačkog, obnaša službu generalnog vikara i postaje naslovni biskup prištinski. Godine 1806. imenovan je bosanskim ili đakovačkim i srijemskim biskupom.

Posebne zasluge stekao je Antun Mandić svojim radom na provedbi reforme školstva te kao član povjerenstva za uređenje pravopisa. Osobito se istaknuo osnivanjem Bogoslovnog sjemeništa i filozofsko-teološkog studija u Đakovu te brigom za solidnu svećeničku formaciju, ali i odgojem vjernika laika. Biskupu Mandiću bilo je stalo i da Đakovo i vlastelinstvo dobiju nov izgled pa je dao urediti biskupsku rezidenciju kako bi se domaći i gosti ugodno osjećali. Osim toga, tijekom osam godina svog upravljanja Biskupijom uspio je da sva župna

* Mons. dr. sc. Marin Srakić, biskup đakovački i srijemski / diocesan bishop of Đakovo and Srijem, Stromayerov trg 6, 31400 Đakovo, Hrvatska / Croatia.

središta dobiju svoje pučke škole. Životopisci kažu da je po karakteru bio iskren, dosljedan, vjeran zadanoj riječi i prijateljstvu. Bio je blizak malome čovjeku kojega je rado posjećivao i u Đakovu i u okolnim selima, a bio je i gostoljubiv domaćin, unatoč svojoj žestokoj naravi. Umro je 11. siječnja 1815., a sahranjen 14. siječnja u kripti stare katedrale.

Ključne riječi: Antun Mandić, biskup bosanski ili đakovački i srijemski, reforma školstva i pravopisa, Bogoslovno sjemenište i filozofsko-teološki studij u Đakovu, pučke škole, obnova đakovačkog vlastelinstva

Uvod

»Antun Mandić, biskup ... prvi orakul (arbitar) ilirskog jezika, pod čijim je predsjedanjem dvorska komisija odredila ovaj novi ilirski pravopis; on se proslavio učenošću, razboritošću i okretnošću u obavljanju državnih poslova.« Tu je pohvalu o Antunu Mandiću, bosanskom ili đakovačkom biskupu, izrekao njegov suvremenik, Josip Voltiggi, poznati leksikograf.¹ Doista, Antun Mandić ide u red onih ličnosti koje su utjecale na tijek zbivanja u crkvenom, kulturno-prosvjetnom i političkom životu druge polovice 18. i početka 19. stoljeća.² Međutim, nagle i duboke promjene na raznim područjima društvenog života i pojava snažnih ličnosti devetnaestog stoljeća zasjenili su i njega i mnoge njegove suvremenike, no i oni i njihova djela i danas zaslužuju dužnu pažnju i daljnje istraživanje.

1. Djetinjstvo i školovanje

Antun Mandić rodio se u Požegi, 16. kolovoza 1740. godine, od oca Petra, sabljara, i majke Mande. Iz matica krštenih požeške župe saznajemo da mu je kum bio Jakob Cseka, a krstitelj fra Ivan Pavlović. Niže i srednje škole završio je u rodnoj Požegi, a nakon njih primljen je u zagrebačko sjemenište gdje je završio retoriku. Dne 14. listopada 1757. godine prisegao je za Bečki kolegij, a jamac mu je bio Baltazar Petković, kanonik Zagrebačkoga stolnog kaptola.³ Za-

¹ J. VOLTIGGI, *Ricsoslovník (Vocabolario, Wörterbuch) iliriskoga, italijanskoga i nimackoga jezika s' jednom pridpostavjenom gramatikom ili pismenstvom: sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istriana, Bees (Vienna), 1803., Predgovor.*

² Usp. Z. VINCE, *Antun Mandić kao kulturni i prosvjetni radnik*, u: *Diacovensia* 1 (1996.), str. 155.-166.

³ Usp. K. DOČKAL, *Hrvatski kolegij u Beču 1624-1784. Collegium croaticum Viennense*, Hrvatski povijesni institut u Beču, Wien-Zagreb, 1996., str. 331., 332., 333., 336., 370.

vršivši ondje filozofiju, prešao je 1759. godine u Bolognu na studij teologije, ali je već nakon godinu i pol dana zbog zdravlja morao napustiti studij. Ponovno se vratio u Beč i ondje završio teologiju. Za svećenika je zaređen 1763. godine.

2. Crkvene službe i odlikovanja

Odmah nakon ređenja bio je imenovan prvim rektorom požeškog sjemeništa, što ga je za potrebe slavonskih krajeva osnovao zagrebački biskup Franjo Thauszy.⁴ Nakon dvije godine, na vlastitu molbu, bio je riješen te službe i imenovan upraviteljem župe u Kobašu. U knjizi vizitacija zabilježio je čazmanski prepozit Josip Wernek, dne 23. lipnja 1769. godine: »Ovdje (u Kobašu) još nema domaćeg župnika, a službu upravitelja već četvrtu godinu obavlja časni svećenik Antun Mandić, Ilir-Požezanin, u 29. godini života i šestoj godini misništva. On je humaniora započeo u Požegi tada je primljen u Zagrebačko sjemenište i u njemu u Zagrebu, filozofiju u Beču, teologiju najprije u Bolonji dvije godine, na kraju je u Beču završio i obranio. Niže redove primio je od Preuzvišenoga gospodina, subđakonat od bečkog sufragana Markesza, đakonat od kardinala Migazzija, prezbiterat od beogradskog biskupa Stjepana Pucza. Nakon toga je kroz dvije godine kao rektor upravljao Požeškim sjemeništem, odande je bio promaknut. Hoda u talaru, nosi tonzuru, ima knjige vjenčanih dobro uređene. Tridentinski koncil i Sveto pismo i mnoge druge knjige pomno sabire i čita.«⁵ Ni mjesec dana nakon toga, na prijedlog Ratnog vijeća, imenovan je pravim župnikom iste župe. Njom je upravljao četiri godine, a onda je premješten u Lipovljane, u kojima je ostao šest godina.

Godine 1775. priopćio je Franjo Popović, veliki prepozit Stolnoga kaptola zagrebačkog, da je biskup Josip Galjuf Antuna Mandića, župnika u Lipovljanima, imenovao začasnim kanonikom čazmanskog kaptola i ujedno svojim kanonikom »a latere« te vicerektorom Hrvatskog kolegija u Beču. Mandić je iskoristio svoj boravak u Beču i za dvije godine položio doktorat teologije

⁴ Taj zavod osnovan je s namjerom da se riješi nestašica svećenstva u istočnom dijelu prostrane Zagrebačke biskupije. Teološki odsjek trajao je svega dvije godine. Po priručniku moralne teologije, koji se zvao »Medulla« (jezgra), generaciju svećenika koji su u Požegi završili zvali su »Jezgraši«. Na žalost, taj je zavod postojao svega deset godina, tj. do dokinuća Družbe Isusove (1763. – 1773.). Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu 1806. – 1906.*, Preštampano iz »Glasnika«, Tisak Bisk. tiskare u Djakovu, 1911., str. 24.-25.

⁵ Usp. L.J. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924.* Sabrao dr. Ljudevit Ivančan, zagr. kanonik i kustos, strojopis – autograf, str. 880.

(1777.), a tada je bio već u zreloj dobi, tj. u 37. godini života. Nakon smrti Baltazara Krčelića Mandić je, 15. travnja 1778. godine, postao i pravim kanonikom Stolnog kaptola zagrebačkog. Kad se u siječnju 1786. godine veliki prepozit Franjo Popović zahvalio na službi generalnog vikara, biskup Galjuf je na njegovo mjesto imenovao Antuna Mandića. Dvije godine kasnije postao je naslovnim biskupom prištinskim.

I u Stolnom kaptolu zagrebačkom obnašao je Mandić razne službe i primao odlikovanja: bio je kustos (1792.), opat Desnice sv. Stjepana (1800.), a iste godine imenovan je prepozitom i priorom vranskim. Konačno, kralj Franjo 17. lipnja 1806. godine imenovao je Mandića bosanskim ili đakovačkim i srijemskim biskupom, a to je imenovanje Sveta Stolica potvrdila 26. kolovoza. Iste godine, 18. rujna, primio je biskupsko posvećenje.⁶

3. Svjetovne službe i odlikovanja

Uz brojne crkvene službe i odlikovanja Antun Mandić je kroz dugi niz godina obnašao i svjetovne službe te primao zaduženja i odlikovanja. Kad je car Josip II. povjerio barunu Josipu Urményiju, dvorskom savjetniku, uređenje školstva u Ugarskoj i njoj pridruženim kraljevinama, ovaj je pozvao Mandića u Budim za savjetnika, gdje je on tada u tom svojstvu djelovao dugi niz godina. Mandić je 3. rujna 1776. godine imenovan nadzornikom narodnih škola za Hrvatsku i Slavoniju. Zbog dobra što je učinio za domovinu, car Josip II. imenovao ga je savjetnikom Kraljevskog ugarskog namjesništva 1782. godine, a kad je nakon tri godine (1785.) broj savjetnika duhovnog staleža smanjen, vratio se Mandić u Zagreb.

U istu službu ponovno je pozvan 1790. godine i u njoj je ostao do 1806. godine, tj. do imenovanja za đakovačkog biskupa. Uz to imenovanje, odlikovan je naslovom tajnog savjetnika carskog dvora. Za vrijeme rata s Francu-

⁶ Usp. *ondje*, str. 880.-883.; A. PHILIPPOVICH, *Xivot velikoga biskupa, prevelikoga domorodca i največega priatelja našega ANTUNA MANDIČA. Izpisan po Radoslavu od Pannonie Savske, Pecsuh, 1823.*, str. 183.-IV.; M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski God. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.-1904., str. 8.-16.; K. PAVICH, *Pokopno govorenje koje o sprovodu Priuzvishenoga, Prisvitloga i Priposhovanoga Gospodina Antuna MANDIČA... u stolnoj cerkvi diakovacskej s. Petra Apostola na dan jedanaestog mjeseca oxujka, godine 1815. obderxavanomu, reche Karla Pavich, Ossik, 1816.*, str. 28.; N. ANDRIĆ, *Prigodni spisi o Strossmayerovim prethodnicima, u Spomen-Cvieće*, Zagreb, 1900., str. 169.-191.; Mandić, u: *Matica Ilirska 1842.*, br. 31 i 32.; /S. BÄUERLEIN/, *Biskup Antun Mandić, u Vjesnik đakovačke biskupije 9 (1956.)*, str. 153.-157.; *Protocollum Officii Diaecesani Bosnensis seu Diakovariensis Anni 1815.*, Nr. 8. ad 14. Januarii.

zima (1809.) Antun Mandić, tada već đakovački biskup, pritekao je u pomoć caru savjetom, novcem, oružjem i najmljenicima. Car Franjo I. povjerio mu je brigu o utvrđenju slavonskih gradova Osijeka, Slavonskog Broda i Gradiške. Konačno, pred kraj života primio je visoko odlikovanje, komendatorski Križ sv. Stjepana.⁷

4. Izvoditelj reforme školstva

Posebne zasluge stekao je Antun Mandić svojim radom na provedbi reforme školstva. Već nekoliko mjeseci nakon što je odobren glasoviti *Ratio educationis*, 22. kolovoza 1777. godine, Mandić je kao školski nadzornik slao obilne izvještaje o stanju i osnivanju narodnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Značajan je onaj od 3. studenoga iste godine, iz kojeg saznajemo na kakve je sve poteškoće nailazio u pojedinim središtima. Gradska uprava u Varaždinu ispričavala se nedavnim požarom, a isti razlog navela je ona u Križevcima. Koprivnica se posve oglušila na njegov poziv da se razmotri pitanje učitelja i njihovih uzdržavanja. Slično je bilo u Požegi i Osijeku. No on se nije dao smesti ni slomiti nikakvim izgovorima. Kad nije našao drugo rješenje, dogovorio bi se s redovnicima, u većini slučajeva bili su to franjevci, da oni preuzmu učiteljsku službu.⁸

Tri godine kasnije pisao je franjevačkom provincijalu da osigura oce franjevece za učitelje u Đakovu (dvojicu) i Našicama (jednoga). Iz istog dopisa saznajemo da su franjevci već poučavali u Požegi, Iloku i Vukovaru. Mandić je ujedno upozorio da se franjevci koji su preuzeli učiteljske službe imaju izjednačiti s lektorima reda sa svim privilegijama, a sam je uvjeravao da se oni neće premještati iz samostana.⁹ Tih dana posjetio je osječku školu i tamošnji samostan, kao što izvještava kroničar Ljetopisa franjevačkog samostana u Osijeku: »06.VIII. Antun Mandić, zagrebački kanonik i inspektor pučkih škola za Slavoniju, posjetio je i nas i škole.«¹⁰

Tijekom trideset godina, kao školski inspektor, Mandić nije vodio brigu samo o osnutku škola, nego i o slozi među učiteljima, o primjeni propisanih

⁷Usp. A. CUVAJ, *Građa za povijest školstva*, sv. I., 2. ispravljeno i popunjeno izdanje, Zagreb, 1910., str. 448.-450.

⁸Usp. *ondje*, str. 458-462.; M. SRAKIĆ, Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj, u: D. TADIJANOVIĆ (ur.), *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, JAZU, Osijek, 1985., str. 87.-97.

⁹Provincijalni arhiv Zagreb, Kaptol 9, Našice-Požega, *Suplem.* Zagreb, 30. Aug. 1780.

¹⁰S. SRŠAN, *Osječki ljetopisi 1686. - 1945.*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., str. 91.

nastavnih metoda, o vladanju i stezi mladeži, o pravovremenom i dovoljnom primanju plaća. Iako je novi školski sustav išao u prilog njemačkom jeziku i pogodio narodima njemačkog jezičnog područja, Mandić je pronalazanjem domaćih učitelja i svojim umijećem preduhitrio pogubnu germanizaciju naših krajeva. On nije bio samo prvi inspektor narodnih škola, nego je, prema mišljenju nekih, inicijator i realizator dalekosežnih školskih reformi u Hrvatskoj.¹¹

5. Predsjednik povjerenstva za uređenje pravopisa i mecena

Kad je Joakim Stulli, Dubrovčanin franjevac, poznati leksikograf, završio svoj veliki rječnik, zatražio je od cara Josipa II. dopuštenje i novčanu pomoć za tisak; ovaj je naredio da se prije svake pomoći i dopuštenja sazove povjerenstvo koje će riješiti pitanje pravopisa, hoće li se, naime, prihvatiti slavonska ili dubrovačko-dalmatinska varijanta. Predsjednikom Povjerenstva imenovan je Antun Mandić, a njemu je ujedno bilo povjereno da uz Stullija pronade druge članove, što je on i učinio. On je predložio Marijana Lanosovića, franjevca, poznatog gramatičara i Josu Krmpotića, svjetovnog svećenika, pjesnika i dvorskog kapelana. U žestokom sukobu između Stullija s jedne te Krmpotića i Lanosovića s druge strane Mandić je pomirljivo posredovao. Uspio je nagovoriti Stullija da prihvati slavonsku varijantu, a ovaj je opet predložio da mu rječnik doradi fra Marijan, a ne Krmpotić.¹²

Radeći na uređenju pravopisa, Mandić je kao predsjednik Povjerenstva predložio da se knjige za srpske i rom(an)ske škole od sada tiskaju latinicom. Protiv toga ustao je Teodor Janković Ivanović, vrhovni ravnatelj svih srpskih i romanskih škola u Banatu. On je smatrao i dokazivao da se latiničkim slovima ne mogu izraziti svi glasovi srpskog govora i da je ćirilica tako urasla u crkveni život Srba, da bi srpski narod bez nje lako klonuo u vjeri. Povjerenstvo je ipak usvojilo Mandićev prijedlog, što je carski dvor potvrdio. Tek kad je nakon dvije godine protiv tog prijedloga ustao metropolit Mojsije Putnik, dopušteno je da se školske knjige za srpske škole tiskaju ćirilicom.¹³

Antun Mandić nije slučajno izabran za člana i predsjednika tog povjerenstva. Nije to imenovanje bilo ni po čisto političkoj liniji. Naime, četiri godine

¹¹ Usp. Z. VINCE, *Putovima hrvatskog književnog jezika*, Zagreb, 1978., str. 83., bilj. 132.

¹² Usp. DRAGANIĆ, *Joso Krmpotić. Leben und Werke*, u *Archiv für Phil.*, 24, str. 465.-468.; T. MATIĆ, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Zagreb, 1945., str. 136.

¹³ Usp., A. CUVAJ, *Nav. dj.*, sv. II., str. 123.-124.

prije njezina sazivanja on je i sam napisao pravopis za narodne škole, pod naslovom *Uputjenje slavonskom pravopisanju za potrebu narodnih ucšionah u Kraljevstvu Slavonije – Anleitung zur slavischen Rechtschreibung*.¹⁴

Mandić se istaknuo i kao mecena koji je moralnom i materijalnom podrškom omogućio izdanje mnogih knjiga. Spomenuti Voltiggi o tome piše: »Cijeli niz knjiga ne bi nikad bio tiskan na hrvatskom jeziku da se Mandić za to nije zauzeo.«¹⁵ Njegovim troškom izdani su Kanižličeva »Rožalija« i »Kamen smutnje«,¹⁶ Mikocijeva »Otia Croatiae«,¹⁷ a sam je priredio posmrtno izdanje Sebastijanovićevih latinskih pjesama pod naslovom »Poëmata«. ¹⁸ U dobrotvorne svrhe razdijelio je oko 250.000 forinti.¹⁹

6. Razgraničenje biskupija

Od prvih godina svoje službe Antun Mandić je imao veliki ugled i u crkvenim krugovima. Vrijedno je spomenuti njegov utjecaj u Povjerenstvu za razgraničenje biskupija (1781.). U Austro-Ugarskoj Monarhiji, uz biskupije golemih razmjera, kao što je bila Zagrebačka, životarile su minijaturne biskupije s nekoliko župa, poput Bosanske ili Đakovačke biskupije i Srijemske biskupije. Budući da zagrebački biskup Josip Galjuf zbog starosti i bolesti nije mogao poći u Beč, poslao je onamo kao svog osobnog delegata kanonika Antuna Mandića. Kao što u svojim povijesnim bilješkama bilježi Josip Stanić, kasniji osobni tajnik biskupa Mandića, Povjerenstvo je uz ostalo predložilo da se slavonski dio Zagrebačke biskupije odcijepi i ustanovi biskupija u Požegi, a za prvog biskupa imenuje Mandić. To je on odlučno odbio, opravdavajući da više voli Zagreb negoli da bude imenovan biskupom u Požegi.²⁰

¹⁴Usp. Z. VINCE, *Nav. dj.*, str. 187.; M. SRAKIĆ, *Bibliografija knjiga, brošura i muzikalija svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije (1527. – 1981.)*, Djakovo, 1982., autograf, br. 1354 i 1355.

¹⁵Usp. J. VOLTIGGI, *Nav. dj.*, Predgovor.

¹⁶*Sv. Roxalia panormitanska divica*, U Becsu kod Ghelena 1780.; *Kamen pravi smutnje velike*, Ossik, 1780.

¹⁷Usp. J. MIKOCZI, *Otiorum Croatiae liber unus*, opus postumum, Budaë, 1806.

¹⁸*Poëmata, sparsim antea edita*, Budim 1805.; Usp. V. GORTAN, *Hrvatski latinisti iz Slavonije*, u: *Dopri nos Slavonije hrvatskoj književnosti*, radovi simpozija u Vinkovcima, septembra 1966., Vinkovci-Zagreb, 1968., str. 130.-135.

¹⁹Usp. J. KEMPF, *Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. kr. grada Požege i požeške županije*, Požega, 1910., str. 602.

²⁰Bilješka se nalazi u rukopisu Matije Pavića

Po nagovoru valpovačkog vlastelina usprotivio se Mandić prijedlogu i zahtjevu tadašnjeg đakovačkog biskupa Mateja Franje Krtice da se župe donjomiholjačkog i valpovačkog dekanata odcijepi od Pečuške i pripoje novoosnovanoj Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Jedino se suglasio da se neznatan dio – svega desetak župa između Slavenskog Šamca i Broda na Savi – pripoji Đakovu. Sam je iste godine u ime zagrebačkog biskupa obavio primopredaju tih župa. Tako je Mandić radio protiv svoje buduće biskupije. I njegova je »zasluga« što ovo razgraničenje biskupija nije bilo baš najuspješnije i što je do nedavno Zagrebačka nad/biskupija bila »mamut biskupija«.²¹

7. Pripreme za otvaranje Bogoslovnog sjemeništa

Da otrgne odgoj i upravu Sjemeništa od utjecaja crkvene vlasti, car *Josip II.* je u drugoj polovici XVIII. stoljeća zatvorio sva dijecezanska sjemeništa i otvorio devet centralnih. Đakovački pitomci dospjeli su u požunsko, odnosno peštansko centralno sjemenište. Njegov nasljednik, car *Leopold II.*, kabinetском odlukom od 20. svibnja 1790. odredio je da: »... po završetku tekuće godine imaju generalna sjemeništa prestati s radom«. Biskupi su na temelju dekreta dobili pravo da od jeseni 1790./91. u svojim biskupijama podignu ili uspostave vlastito sjemenište. Budući da tadašnjem đakovačkom biskupu *Mateju Franji Krtici* nije bilo moguće u kratkom roku pobrinuti se za sjemenište, on se dogovorio s pečuškim biskupom *Ladislavom Esterhajem* da naši pitomci pođu u Pečuh.

Kako bi doskočio nestašici svećenstva, car *Franjo I.* izdao je 25. ožujka 1802. godine vlastoručno pismo, u čijoj 4. točki stoji: »Budući da su za važnu službu duhovnu potrebni muševi života kreposnoga, stručni i radini, a takvi se mogu najviše odgajati u sjemeništu stojećem pod neposrednim nadzorom i upravom biskupa, to treba da svaki biskup ima sjemenište vlastito. U njemu neka se, ako u mjestu sveučilišta ili liceja neima, uvede trogodišnji studij teologije, sa tri ispitana profesora, koji će docirati polag propisane učevne osnove...«. ²² Kad je biskup primio vladareve odredbe, pozvao je na dogovor sve članove Kaptola, arhidakone i dekane. Tu je dogovoreno kako će se namicati glavnica i dohoci za odgoj mlađeg te starost i nemoć službujućeg klera.

²¹ A. PHILIPPOVICH, *Nav. dj.*, str. 46.-51.; Dijecezanski arhiv u Đakovu, *Ann.* 1781.

²² M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 51.-52.

Biskup Matej Krtica dao se na posao. Stao je pripravljeti građu i izrađivati nacрте koje je Namjesništvu poslao 23. siječnja 1805. Predviđena je zgrada za 24 pitomca, s muzejima i velikom spavaonicom te dva profesorska stana. Zgradu, koja bi stajala 69.841 forintu, već je počeo graditi uz biskupsku rezidenciju, najvjerojatnije unutar zidina biskupskog dvora. No ni lokacija ni zgrada nisu se svidjele Stolnom kaptolu. U međuvremenu, tj. 31. svibnja 1805., umro je biskup Krtica, a upravu biskupije i nastavak radova preuzeo je kao kapitularni vikar *Ivan Vittman*, kanonik,²³ koji je još za biskupova života obavijestio Namjesništvo o neprikladnosti i lokacije i zgrade.

I prije nego što je saznao za biskupovu smrt, Dvor je poslao u Đakovo svog izaslanika, zagrebačkog kanonika *Antuna Mandića*, da sredi pitanje sjemeništa. On je o Petrovu iste godine pregledao gradilište i zgradu susjednog franjevačkog samostana. Tom zgodom predao mu je Stolni kaptol »Pismo namjere« (promemoriju) u kojem je predložio da se za vrijeme te sedisvakancije biskupska stolica i centralne ustanove premjeste iz Đakova u Osijek, gdje bi župna crkva u Tvrđi postala katedralom, a susjedne zgrade preuredile za biskupsku rezidenciju, sjemenište i kurije stolnoga kaptola.²⁴ Nakon trojednog boravka u Đakovu i Brodu, Mandić je predložio Namjesništvu da se započeta gradnja sjemenišne zgrade obustavi, da se zgrada franjevačkog samostana u Đakovu adaptira za sjemenište, a franjevcima da se vrati oduzeti samostan u Brodu i tamo premjesti njihova đakovačka zajednica.²⁵ Tako je i bilo.

Na temelju dijecezanskog arhiva nije moguće zaključiti da je Mandić predložio ovu zamjenu na nagovor ondašnjeg provincijala o. Marijana Lanosovića, kao što to tvrde neki povjesničari.²⁶ U svakom slučaju, Lanosović je, nakon što je bio razriješen službe provincijala, prešao u Brod na Savi i preuzeo uređenje tamošnjeg samostana pa se stoga može smatrati njegovim drugim ute-

²³ Usp. M. SRAKIĆ, *Stolni kaptol bosanski ili đakovački i srijemski u Đakovu*, u: *Diacovensia* 1 (1995.), str. 270.

²⁴ Usp. M. SRAKIĆ, *Prijenos sjedišta Đakovačke i Srijemske biskupije iz Đakova u Osijek*, u: *Diacovensia* 1 (1993.), str. 159.-164.; *Zapisnici sjednica (Stolnoga kaptola đakovačkog) od 1780. – 1806.* Die 18. Aprilis 1805., str. 297.

²⁵ *Repraesentatio ad Excelsum consilium L. R. super resultato Comissionis Diakovariensis*, Dt. 23. Julii 1805. Dijecezanski arhiv, Fasc. Seminarium.

²⁶ Usp. E. HOŠKO, *Franjevačka visoka filozofska škola u Slavonskom Brodu*, u: *Nova et Vetera* 27 (1977.), br. 2, str. 92.; R. HORVAT, *Slavonija – povijesne rasprave, crtice i bilješke*, Zagreb, 1936., str. 142.

meljiteljem.²⁷ U međuvremenu, dok se sređivalo pitanje Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, Mandić je predložen i potvrđen za đakovačkog biskupa.

8. Đakovački biskup i osnivač Bogoslovnog sjemeništa

Čim je postao bosanskim ili đakovačkim biskupom, Mandić je požurio preseljenje franjevacu iz Đakova u Brod na Savi. Ni mjesec dana nakon dolaska u Đakovo, sav radostan otvorio je svoj »Lyceum episcopale«, odnosno Bogoslovno sjemenište. Četvrtak, 6. studenoga 1806. godine upisan je zlatnim slovima i u povijest Đakovačke biskupije i u povijest visokog školstva na našem području. Naime, toga dana pošao je biskup Antun Mandić u pratnji svih članova Stolnoga kaptola u Sjemenište gdje ga je dočekalo ravnateljstvo zavoda, profesorski zbor i studenti bogoslovije i filozofije, njih 53, i tu svečanim slovom otvorio »Lyceum episcopale« s dva odsjeka, teološkim i filozofskim.

Vjekopisac Sjemeništa bilježi: »Tako je ... Mandićevom zaslugom sieo biskupske stolice njegove zbilja postalo ono što mu starodavno ime njegovo znaменуje. Ne samo, po krivom izgovoru Đakovo, nego po prvobitnom: Djâkovo, locus literarum studiosi. Do 1806. mrtvo i pusto, oživjelo je ono od Svih Svetih te godine dolaskom prvih mladih učenika sa svih strana Slavonije, županije baranjske i bačke. Koji su na glas neumerloga utemeljitelja pohrlili amo u našu sredinu, da raznesu na daleko i široko ime svjetloga dostojanstvenika crkvenoga i vrijednih prvih učitelja. Od toga časa počimlje novo doba po biskupiju, svećenstvo njezino, narod njezin i po Đakovo samo.«²⁸

Da osigura solidnu pripravu četverogodišnjem teološkom studiju, biskup je uz ovaj odsjek otvorio i *dvogodišnji filozofski pripravni tečaj* (I. godina logika, II. godina fizika), doduše, sa značenjem privatnog studija, ali su ga već od prvih godina pohađali i vanjski đaci koji su stanovali kod građana u Đakovu. Njegove su svjedodžbe priznavali ne samo drugi studiji filozofije i liceji, nego i akademije i sveučilišta. Kroz četrdesetak godina, koliko je postojao taj odsjek, završilo je na njemu oko 300 učenika. Mnogi su od njih kasnije završili sveučilišne studije i bili voditelji društveno-političkog i narodnog života XIX. stoljeća na našem području.²⁹ Tako je biskup Mandić i utemeljitelj prve visokoškolske ustanove, ako isključimo filozofsko-teološke škole pojedinih redova, npr. fra-

²⁷ Usp. E. HOŠKO, *Nav. čl.*, str. 93.

²⁸ Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu*, str. 107.

²⁹ *Ondje*, str. 333.; Usp. M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Nav. dj.*, str. 461. sl.

njevacu, koje su bile zatvorenog tipa. Naime, gimnazije u Osijeku, Požegi i Vinkovcima imale su samo šest razreda i iz njih se nije moglo odmah prijeći na fakultet. Ustanova sjemeništa u Đakovu bio je veliki pothvat i rizik, jer je Đakovo u to doba bilo u pravom smislu selo, sa svega 1230 stanovnika.

9. Uređenje filozofsko-teoloških studija

Biskup je već na početku inicijative o osnutku sjemeništa naišao na velike poteškoće, naime, dok je za studij teologije bilo sve pripravljeno, prijavio se znatan broj polaznika filozofije. Postojala je opasnost, ukoliko se oni ne prime, da sljedeće godine izostane natječaj za teologiju. Javni tečajevi filozofije postojali su u Györu, Szombatelyu i Segedinu i Zagrebu. Za otvaranje takvih tečajeva tražilo se dopuštenje samog vladara i osigurana četiri profesorska mjesta. Osim toga, iste godine izašao je »Ratio educationis publicae« za javne liceje. Biskupu nije ništa drugo preostalo nego da po uzoru na ostrogonskog nadbiskupa otvori »privatum studium philosophicum«, tj. dvogodišnji studij filozofije (I. logiku i II. fiziku) s karakterom privatnog studija s kojeg su mladići mogli prijeći na teologiju.

Učiteljsku službu u filozofiji povjerio je dvojici u toj struci vrlo pripravnih domaćih svećenika, tj. *Karlu Paviću*, župniku u Lovasu,³⁰ i *Đuri Hartmanu*, đakonu, koji je trebao za nekoliko dana biti zaređen za prezbitera.³¹ Nadzor nad teološkim studijem vodila je vrhovna vlast u državi, tj. u njezino ime primas ugarski, a nad studijem filozofije »supremus scholarum per districtum Zagrabiensem Director«. Biskupa, koji je bio »Director scholarum« u biskupiji, zamjenjivao je u nadzoru škole »Prodirector«. Prvi prodirector bio je vrlo učeni, dvostruki doktor, pjesnik i latinist *Stjepan Opoevčanin*, Tovarničanin.³²

Ratio educationis publicae totius rei litterariae, izdan 1806., propisivao je 4 sata vjeronauka, 7 sati za logiku i metafiziku, 9 sati čistu i primijenjenu matematiku, 9 sati za fiziku i prirodopis s naukom o gospodarstvu, 9 sati za

³⁰Usp. M. SRAKIĆ, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806. – 1996.*, u: *Diacovensia* 1 (1996.), str. 187.-188; ISTI, *Bibliografija knjiga, brošura i muzikalija svećenika Djakovačke i Srijemske biskupije (15627.- 1981.)*, br. 250, 251, 318, 349, 463, 464, 465, 812-814, 966, 986, 1074-1077.

³¹Usp. M. SRAKIĆ, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu...*, str. 176.

³²Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu 1806. – 1906.*, str. 65.-67.; M. SRAKIĆ, *Bibliografija...*, br. 1068-1071.

pragmatičnu povijest ugarsku i opću povijest. Studij filozofije u Đakovu bio je trn u oku nekima koji su učinili sve da se on dokine i prenese u Osijek. Naročito je protiv njega bio tadašnji podžupan *Ivan Salopek*. Bilo je i pokušaja da se zabrani pohađanje filozofije đacima iz Vojne krajine. Međutim, o Božiću 1825. stigla je odluka cara Franje da Filozofija ima ostati u Đakovu.

Još prije dolaska u Đakovo biskup Mandić se pobrinuo za profesorski kadar za teološki studij. Zbog nestašice domaćeg svećenstva pronašao je četvoricu profesora iz Ugarske, dvojicu dijecezanskih svećenika, tj. *Franju Jakobija* za profesora dogmatike,³³ i *Bartola Fischera* za profesora morala i pastorala,³⁴ te dvojicu članova družbe »Scholarum piarum«, *Inocenta Karatsonyja*,³⁵ profesora opće dogmatike, crkvene povijesti i *Ferdinanda Leitnera* za profesora biblijskih studija i istočnih jezika.³⁶ Fischera je neko vrijeme zamjenjivao dr. *Franjo Kolundjić*, Požežanin.³⁷

Prema prvom naučnom planu od 3. listopada 1774. godine i po ručnom listu cara Franje I., od 25. ožujka 1802., potpunim teološkim studijem smatrao se onaj licej koji je imao četiri sistematizirana profesorska mjesta i isto tako četiri ispitana i odobrena profesora. *Lyceum episcopale* u Đakovu udovoljavao je i jednom i drugom uvjetu, a s vremenom se nastojalo i više učiniti nego što se tražilo. Istina, naš je teološki studij mogao zaostati za onima u Austriji s obzirom na broj profesora, ali se držao normi i s obzirom na pitanje naučnih osnova i školskih knjiga. Nakon prijelaza s isusovačkog nastavnog plana na novi plan (1774.) nije bilo lako pružiti u ruke valjani tekst studentima, no naši studenti imali su u ruci iste učevne knjige kao i njihovi kolege u Freiburgu, Grazu, Beču, Pragu, Zagrebu, Pečuhu i Kaloči. Iako je bilo i ugarskih, pretežno su to bili njemački autori.

Biskup Antun Mandić doista je pokazao svu pronicljivost u osnivanju i u vodstvu svog sjemeništa. Pronašao je dobre profesore i izvan biskupije, ali je i dobre studente slao na europska učilišta da završe studije. Pokazao je kroz kratku upravu biskupijom da mu je prva briga sjemenište. Kad je na peštanskom fakultetu počela rasprava o autorima po kojima treba predavati, u raspravu se uključila

³³ Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Đakovu*, str. 60.

³⁴ Usp. *ondje*, str. 60.

³⁵ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 61.

³⁶ Usp. *ondje*, str. 61.-62.

³⁷ Usp. *ondje*, str. 91.-92.; M. SRAKIĆ, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu i profesori na Teologiji u Đakovu od 1806. – 1996.*, str. 178.-179.

i prva ekipa naših profesora. Iz zapisnika se može zaključiti da su to bili doista muževi sposobni i prikladni za profesorski poziv. Svoju zrelost pokazali su i onda kad su dali svoje komentare i protuprijedloge na novu naučnu osnovu za liceje koju je izdalo Naučno povjerenstvo u Beču 5. listopada 1813. godine. Oni su uočili dobru, ali više lošu stranu prijedloga, a iz kasnijeg rješenja istog Povjerenstva može se vidjeti da su im primjedbe, sugestije i komentari bili na mjestu.³⁸

10. Uz formaciju budućih svećenika i formacija laika

Na čelo Sjemeništa postavio je četvoricu poglavara: rektora, vicerektora, duhovnika i prefekta nauka. Za prvog rektora imenovan je *dr Đuro Sertić*, Udbinac,³⁹ za vicerektora *Josip Blagajac*, Požežanin, župnik piškorevački,⁴⁰ a ostale dvije službe prihvatili su dvojica profesora, duhovničku Franjo Jakobi, a prefektsku Ferdinand Leitner. Biskup je odmah po osnutku i otvorenju Sjemeništa obavijestio i Namjesničko vijeće i Svetu Stolicu. Za taj hrabri čin primio je pohvale i s jedne i s druge strane. Papa *Pio VII.* odgovorio je preko *kardinala Carandinija*, prefekta Kongregacije za tumačenje Tridentinskog koncila, između ostalog, i sljedećim riječima: »Vix verbis explicari potest quanta voluptate Amplitudinis Tuae litterae affecerint Summum Pontificem. ... Perge igitur it tam egregia liberalitate, qua in laude utinam plures Tibi pares haberet Ecclesia Dei.«⁴¹ Iako je filozofski odsjek osnovan i uvijek ostao kao biskupski zavod za formaciju budućih svećenika, kao i cjelokupni »Lyceum episcopale«, počeli su ga uskoro pohađati mladići ne samo iz Slavonije nego i iz daljih krajeva, npr. iz južne Ugarske. Osim toga, pohađao ga je velik broj đaka svjetovnjaka kojima je nakon uspješno dovršenih ispita iz filozofije bio otvoren put prema akademskim studijima.

Vanjski đaci stanovali su kod građana u gradu. Samo za doba biskupa Mandića bilo je 180 filozofa svjetovnjaka i 116 alumna u sjemeništu. Kako je njihov broj rastao, tako se osjećala potreba da se izda kraći napatuk za njihovo vladanje. To je i učinio prodirektor *Stjepan Opoevčanin*. Bilo je propisano da

³⁸ Usp. Arhiv Bogoslovnog sjemeništa, *Protocollum Lycei episcopalis, anno 1813.*

³⁹ Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište...*, str. 67.; M. SRAKIĆ, *Svećenici Primorci i Ličani u Slavoniji, Srijemu i Baranji u XVII. i XIX. stoljeću*, u: F. E. HOŠKO (ur.), *Prošlost obvezuje. Povijesni korijeni Gospičko-Senjske biskupije*, Teologija u Rijeci, Rijeka, 2004., str. 362.-363.; M. SRAKIĆ, *Bibliografija...*, br. 822, 823. Napomena: Nekada se njegovo ime Georgius prevodi s Juraj, a nekada s Đuro.

⁴⁰ Usp. M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište...*, str. 67.-68.; M. SRAKIĆ, *Odgovitelji u Bogoslovnom sjemeništu...*, str. 171.

⁴¹ M. PAVIĆ, *Biskupijsko sjemenište u Djakovu*, str. 76.-77.

onaj koji padne u drugoj godini neće biti primljen u Sjemenište, na predavanja moraju polaziti zajedno s bogoslovima, svaki dan će pribivati službi Božjoj s alumnima... čuvat će se noćnog skitanja i pohađanja gostionica pod oštrom prijetnjom, izbjegavat će hrđava društva, a vladat će se uzorno i kod kuće i izvan nje. Kad su se kasnije dogodili neki izgredi, prodirektor *Ivan Matizović* izdao je »*Studiosae Juventutis Leges*« u 22 točke. Postao je to, i ostao, pravim zakonom stege za svjetovnjake preko trideset godina. Kroz 40-ak godina završilo je studije na filozofskom odsjeku oko 300 *učenika*. Mnogi su od njih kasnije završili univerzitetske studije i odigrali važnu ulogu u društveno-političkom i narodnom životu XIX. stoljeća na našem području.

11. Biskup Antun Mandić uređuje biskupiju

Kako je Đakovo u to vrijeme jadno izgledalo, opisuje nam i sam Mandić. Zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu tugaljivo piše: »Katedrala je skoro ruševina, nema ni seoskog orguljaša ni koralnog pjevanja. Biskupski dvor prokišnjava, pust je i neuredan, nema nikakvog sjemeništa ni trivijalne škole – to bijedno mjesto bez suca, apoteke i liječnika nema nijedne kuće u koju bi se za sada mogli smjestiti.«⁴² Istog mjeseca, uz izvještaj vladi o pitanju Bogoslovnog sjemeništa, priložio je pismo palatinu u kojem se osvrnuo na izgled Đakova: »Đakovo je tako bijedan grad (*oppidium*), da u njemu nema ni nedjeljnog sajma, ni prikladne kuće u kojoj bi stanovali potrebni ljudi, a ni liječnika, ni apoteke...«⁴³ Mandić se odmah dao na duhovno i materijalno uređenje biskupije. Razdijelio ju je na četiri arhiđakonata i devet dekanata, a da pokaže kako mu je stalo do tih službi, sam je osobno instalirao arhiđakone i dekane. Uz to je ponovo razgraničio župe radi bolje uprave, a ustanovio je i neke nove.

Biskup Mandić je pomišljao i na gradnju nove katedrale. Iako je bio svjestan svoje podmakle dobi, počeo je nabavljati materijal i dao ispeći milijun komada opeke, a oporučno je ostavio 6000 forinti u gotovu i polovicu čistog prihoda od ostavštine.⁴⁴ On je htio da mu sijelo biskupije u svemu bude uzor drugima, zato je odmah sa sobom iz Beča poveo organista Jakova Heibla,

⁴² Državni arhiv, *Epistolae ad Episcopos (EAE) 121/137, 1806. d. 10. Julii*.

⁴³ *Repraesentatio ad Excelsum Consilium...*: »Deakovarinum esse adeo miserum oppidium, in quo nec forum hebdomadale, nec domus idonea pro habitatione necessariorum hominum, sed nec medicus ullus, aut apotheca adsunt...«.

⁴⁴ Usp. M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Nav. dj.*, str. 14.-15.; *Testamentum et Codicillus Denati Episcopi Deakovariensis Antonii Mandich cum adnexa Regia ratificatione (Copia)*.

Mozartova šurjaka, i postavio ga za ravnatelja kora.⁴⁵ Uz njega je namjestio i koraliste Ulricha, Bortlika i Gellera, svima je izgradio kuće, predao vrtove i osigurao život.

Heibl je, kao organist, u Đakovu ostao 20 godina, tu je komponirao više kompozicija i od Đakova stvorio novo središte i rasadište crkvenoga i narodnog pjevanja u našim krajevima. I Heibl i drugi ravnatelji katedralnog kora bili su ujedno i predavači crkvenog pjevanja u Bogoslovnom sjemeništu, koji su nizu generacija budućih svećenika usađivali smisao za crkvenu i narodnu glazbu. U svakom slučaju i biskup Mandić je zaslužan za onu pohvalu što ju je prigodom pedesetogodišnjice biskupske službe Josipa Jurja Strossmayera laskavo napisao: »Za pučku našu glazbu najznamenitiji je dio ciele naše otačbine đakovačka biskupija u sadašnjem svom opsegu; tu je nastalo ne samo najviše najljepših lirskih pučkih pjesama, nego su se ovdje i najizrazitije ustanovile i usavršile osebine hrvatske narodne glazbe... Zato ga i možemo nazvati punim pravom: zaklonište hrvatske narodne glazbe.«⁴⁶

12. Uređenje Đakova i biskupskog vlastelinstva

Biskupu Mandiću je bilo stalo da Đakovo i vlastelinstvo dobiju nov izgled, zato je odmah dao urediti biskupsku rezidenciju da se u njoj svi, i domaći i gosti, ugodno osjećaju. A kad su vanjski đaci pohrlili u Đakovo na filozofski odsjek, pozvao je biskup Đakovčane da ih prime u svoje kuće, na što su oni rado pristali. Odsada su i kuće morali dotjerivati i dograđivati jer su im bile vrlo trošne i trskom pokrivena. U Đakovu je naselio koloniju Nijemaca iz rajnskih oblasti Njemačke ili dijelom iz susjednih krajeva Srijema i Bačke, otvorio im tri nove ulice, a prvu su starosjedioci donedavno nazivali »Švapski sokak«

⁴⁵Ivan Jakob Heibl, ili prema dokumentima u Dijecezanskom arhivu HEIPEL, odnosno kako se on potpisivao HEIBEL, HEUBEL ili HAYBL, i Wolfgang Amadeus Mozart bili su oženjeni dvjema sestrama obitelji Weber, Mozart s Konstanzom a Jakob sa Sofijom. Prema tome, nije točna tvrdnja F. Š. Kuhača da je Sofija bila Mozartova sestra. Usp. F. Š. KUHAČ, *Glazba u đakovačkoj biskupiji*, u: *Spomen-Cvijeće*, str. 302. Mandić je Heibla našao u Beču kao tenorista Schikanderove kazališne trupe, poveo ga u Đakovo, gdje se on odmah nakon dolaska vjenčao sa svojom zaručnicom Sofijom, pred Božić 1806. godine. On je komponirao za mješoviti zbor uz pratnju orgulja i orkestra. U rukopisu je bilo sačuvano 16 opusa, koji su najvjerojatnije izgorjeli u požaru đakovačke katedrale 1933. Najnovije su spoznaje, međutim, da se te partiture nalaze u Kuhačevoj ostavštini u Zagrebu. Heibel je umro u Đakovu 27. ožujka 1826. godine, gdje je i sahranjen. Sofija se vratila k svojoj sestri Konstanzi u Salzburg koja je ondje preudana živjela. Usp. *Protocollum causarum coram Venerabili Consistoro Viccariali Diaecesis Bosnensis seu Diakovariensis motarum*, ab Anno 1785. – 1806., str. 236., Nr. 505.; http://en.wikipedia.org/wiki/Jakob_Haibel (13. studenoga 2009.)

⁴⁶F. Š. KUHAČ, *Glazba u đakovačkoj biskupiji*, u: *Spomen-Cvijeće*, str. 298.

(istočni dio današnje ulice M. Gupca). Među njima bilo je mnogo zanatlija koji su, prema pravilima što im je Mandić dao, osnovali cehove. Bez njegova znanja nijedan obrtnik nije smio odlaziti iz Đakova, pogotovo ne emigrirati.⁴⁷

Iz Pečuha je doveo apotekara, najprije ga smjestio u sjemenište, a poslije mu je o vlastitom trošku izgradio stan i apoteku. Podigao je svilaru u kojoj je zaposlio đakovačku mladež, ali ju je kasnije pretvorio u pivovaru. Dao je urediti riječna korita Kaznice i Jošave te obnovio vodenice. Uredio je ribnjak u Štrbinčima, zvjerinjak uz Jošavu u koju je smjestio divljač, a Đakovčanima je usred pivovare iskopao česmu, zvanu »Antunova česma«, na koju je pola Đakova dolazilo po vodu. Njegovim nastojanjem i troškom obnovljeno je selo Pridvorje koje je požar do temelja uništio. Do naših dana ostao je Antun Mandić poznat po zasađenim vinogradima kraj Drenja, koji po njemu nose ime »Mandićevac«.⁴⁸ Mandićeve zasluge za biskupiju i za Đakovo sažeto je opisao *Karlo Pavić*, mitrovački župnik i plodni pisac, u svom »Pokopnom govorenju« što ga je u čast biskupa Antuna Mandića održao u đakovačkoj katedrali dva mjeseca poslije njegove smrti, tj. 11. ožujka 1815. godine.⁴⁹

13. Mandić osniva škole i bavi se arheologijom i numizmatikom

Mandić se i kao biskup nastavio brinuti o školama, posebno na području svog vlastinstva. U Đakovu je, doduše, već pedeset godina postojala škola koju je ustanovio biskup Josip Čolnić, ali tek s dva razreda i slabo organizirana. Katkada su učitelji bili Nijemci, koji su slabo poznavali hrvatski jezik. Kad je Mandić još kao povjerenik za gradnju Bogoslovnog sjemeništa boravio u Đakovu, nagovorio je đakovačku općinu, vlastinstvo i nadzorništvo narodnih

⁴⁷Usp. M. PAVIĆ, *Mandić*, Rukopis u Dijecezanskom arhivu; M. MARKOVIĆ, Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, u: *Zbornik Đakovštine*, sv. I, JAZU, Zagreb, 1976., str. 184. sl.

⁴⁸Usp. M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Nav. dj.*, str. 10.-16.; A. PHILIPPOVICH, *Nav. dj.*, passim.; M. MIHALJEVIĆ, *Mandichevacz iliti novi vinograd u Berdu Pridvoracskomu po uredbi biskupa Mandicha usadit* (u verzih izpisan), S. 1., 1822.

⁴⁹K. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 19.: »Svoju Residentiu krasno je opravio, napunio, i nakitiao, U Diakovu i likarnicu otvorio, Svilaru, i Pivaru sazidao: u Spailuku Pepelo-Varenicu nacsinio, Zvirinyake popravio, i u nji od svih stranah zvirinye namaknuo: csitav Spailuk po nacsinu drugih, dobro upravlyenih Spailukah je uredio; u vechjima sellih narodne shkule uveo, i mloge kuche za Spainske Sluxbenike ponacsinjao; al oso bito Diakovu mlogima, iz temelya uzidanima, kuchami, i cilima, iz nova otvorenima, sokacih, takoje novo dao, lice, dase skoro Diakovo staro u novom traxiti mora; i On na priliku Oktavie Cesara Augusta, koije od Rima dicsechise rekao: *Nashaosamga ciglena, a ostavlyamga mramormoga; a pud Sveton.* mogaoje rechi: Zatekaosam Diakovo zemlyano, i neuredno, a nakittiosamga kuchami zidanima, i uredio sokacih.«

škola da sklope ugovor te tamošnju školu podignu na tri razreda s tri učitelja (14. srpnja 1805.). Sa svršena dva razreda đakovačka djeca nisu mogla nastaviti školovanje, nego su morala završiti trivijalne škole kojih je bilo u Vojnoj krajini, npr. u Velikoj Kopanici.

Spomenuti ugovor ostvaren je tek 6. ožujka 1813. godine, opet nastojanjem biskupa Mandića. Đakovčani su se zahvalili biskupu što se »svitli Spailuk, gledeći na narod ovaj ... smilovao i trorazrednu školu uveo da hasnu i veselje imamo«. ⁵⁰ Osim toga, otvorio je pučke škole u Piškorevcima, Semeljcima, Trnavi, Gorjanima i Vrbici. Kroz osam godina svog upravljanja biskupijom uspio je da sva župna središta dobiju svoje pučke škole. ⁵¹

Uz najrazličitija zaduženja i službe, Mandić se bavio arheologijom i numizmatikom. Čim je došao u Đakovo za biskupa, pozvao je okružnicom sve župnike, posebno one u Osijeku, Mitrovici i Vinkovcima, da mu pošalju iskopine koje bi se ondje našle. U jednom pismu palatinu Josipu hvali se da ima mjedene statue rimskih kućnih bogova. Posjedovao je i druge starine, a i lijepu numizmatičku zbirku. Još za njegova života, kad se osnivao ugarski narodni muzej (1808.) nastojali su upravitelji muzeja da im Mandić sve to pokloni, što je on odbio. Čini se da je Đakovački Stolni kaptol tu vrijednu zbirku tek nakon njegove smrti poklonio spomenutom muzeju. U *Acta litteraria muzei nationalis hungarici*, iz 1818. godine, spominje se vrijedna figura konjanika iz korintske epohe što ju je darovao Mandić. ⁵²

14. Antun Mandić i o. Marijan Lanosović

Biskup Antun Mandić bio je veliki prijatelj franjevac, što nije neobično jer je bio rodom iz Požege u kojoj su franjevci već stoljećima djelovali i srasli s narodom. Tu činjenicu potvrđuje jedna anegdota koja se njemu pripisuje. Anegdota kaže: Kad je postao đakovačkim biskupom, došao se pohvaliti majci u Požegu. Tada mu je ona odvrtila: »Sinko, nije ti to ništa, da si mene slušao, bio bi danas požeški gvardijan.« ⁵³ S franjevcima je surađivao još dok je bio rektor požeškog sjemeništa (1763. – 1765.), a posebno kao školski nadzornik,

⁵⁰ Usp. M. PAVIĆ, *Osnutak škole u Đakovu (Dodatak k »Izvjestaju« od 1892.)*, Rukopis u Dijecezanskom arhivu, Fascic. Pavić M.

⁵¹ Usp. M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Nav. dj.*, str. 15.

⁵² Usp. /S. BÄUERLEIN/, *Nav. čl.*, str. 156.

⁵³ Ta anegdota nije povijesno utemeljena, jer je Mandiću majka umrla u Kobašu kad je ondje župnikovao.

kao što potvrđuju njegovi brojni opširni izvještaji. Mnoga neriješena pitanja i nepopunjena učiteljska mjesta riješili su i popunili franjevci. Zato je on bio čest gost franjevačkih zajednica i kao inspektor i kao kućni prijatelj.⁵⁴

Teško je ustanoviti kad su se Mandić i Lanosović upoznali i počeli surađivati. Za pretpostaviti je da je to bilo prigodom jedne od brojnih posjeta i inspektorskih vizitacija samostana, a Mandiću je u svakom slučaju Lanosović bio poznat kao gramatičar i profesor na franjevačkim školama. Tijesna dugogodišnja suradnja i iskreno prijateljstvo započinje kad je i Lanosović postao član dvorske komisije za uređenje hrvatskog pravopisa i kad je Lanosoviću bila povjerena redakcija Stullijeva rječnika.⁵⁵

Nekoliko dana nakon što je kralj predložio Antuna Mandića za đakovačkog biskupa, doputovao je on u Osijek na sastanak mješovite komisije koja je konačno trebala riješiti pitanje đakovačkog sjemeništa. Sutradan nakon njegova dolaska posjetio ga je u Osijeku donedavni provincijal o Marijan Lanosović, vjerojatno da se u ime Provincije dogovori s biskupom o preseljenju đakovačkog samostana.⁵⁶ U to vrijeme bilo je čak prijedloga da se franjevačka zajednica iz Đakova premjesti u Osijek.⁵⁷ Iako Diarij osječkog samostana izvještava da mješovita komisija nije donijela nikakvo rješenje, nekoliko dana nakon toga, tj. 5. kolovoza, Mandić je izdao naredbu Stolnom kaptolu da isplati od glavnice za gradnju sjemeništa 6000 forinti za uređenje franjevačkog samostana u Slavonском Brodu.⁵⁸

Kad je Antun Mandić prvi puta kao đakovački biskup posjetio Brod (od 6. – 8. prosinca 1806.), bio je gost franjevačkog samostana. Tom zgodom predao mu je tamošnji gvardijan o. Marijan Lanosović, u ime cijele provincije, svoju svečanu pohvalnu pjesmu, u heksametru, na latinskom. Kronika franjevačkog samostana o tom bilježi: »... sub prandio p. Exprovincialis Eidem unam eclogam nomine Provinciae obtulit.«⁵⁹ Ta je pjesma od 134 heksametra djelomično

⁵⁴ Usp. *Diarium conventus Essekini*, 89, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142.

⁵⁵ *Ondje*, str. 115: »Abiit P. Placidus Gieswein Budam... cum quo P. Marianus Lanosovich Vieanna iter adgressus est, quo regio decreto evocatus fuit ad complendum Dictionarium Patris Joachimi Stulli«, die 18. April. 1788.

⁵⁶ *Ondje*, str. 133.: »Mane hora 8. ad nos venit Marianus Lanosovich exprovincialis et visitavit ill. dom. episcopum Mandich, qui pridie 10. a hora noctis Essekinum venit«.

⁵⁷ *Ondje*, str. 133.

⁵⁸ *Zapisnici sjednica (Stolnoga kaptola đakovačkoga) od 1780. – 1806.*, str. 356.-357.

⁵⁹ *Kronika franjevačkog samostana Slavoniski Brod*, I. dio, B-1-1, str. 195.

sačuvana u rukopisu u Biblioteci Đakovačke i Srijemske biskupije u Đakovu.⁶⁰ Pjesma je sva prožeta metaforama. Gradovi Đakovo, Požega i Zagreb te Franjevačka provincija koji oličeni osobama pastira veličaju Mandića, nose imena grčkih gradova i pokrajina: Đakovo je Melibej, Požega Menalko, Zagreb Licida, a Franjevačka provincija Alkon. Mandić je Dafno, tj. kćerka Boga Peneja koja se pretvorila u lovor; autor sigurno aludira na njegovo nedavno imenovanje za đakovačkog biskupa. U bilješci Lanosović spominje Mandićeve zasluge za franjevačku provinciju: isposlovao je da se polažu zavjeti u 21. godini života, njegova je zasluga i to što su franjevcima vraćeni samostani u Požegi i Brodu,⁶¹ a vodio je brigu o smještaju bosanskih klerika franjevacu po samostanima u Slavoniji.⁶²

Doista, uzajamno poštovanje i prijateljstvo između Mandića i Lanosovića bila je poznata činjenica. Pišući kratko o Lanosoviću, *fra Grgur Čevapović* je smatrao potrebnim to posebno naglasiti: »*A. R. P. Marianus Lanoshevich...* quem Augustus Imperator Iosephus II. pro subsidio Litteraturae Illyricae Viennam subinde evocavit, et denatus Dioecesanus Diakovariensis *Antonius Mandich* (tam propter eruditionem quam religiositatem) multum aestimavit.«⁶³ Istina, neobično je to da su kroničari franjevačkog samostana u Brodu zabilježili svaki Mandićev dolazak u taj grad i svaki ručak, a nisu ni riječi napisali kad je umro.

15. Lik Antuna Mandića, biskupa

Životopisci Antuna Mandića nisu samo ocrtaali njegovo djelo, nego su nam ostavili opširno i vjerno svjedočanstvo o njegovu karakteru, naravi, čudi, dobrim i lošim svojstvima, čak i o onome što se za njegova života a i poslije smrti o njemu potajno govorilo, držeći se pravila: »*Amicus Plato, amicus Socrates, Sed magis amica veritas.*«⁶⁴ Govorilo se da je bio »čovjek sreće«, da se

⁶⁰ Potpuni naslov pjesme glasi: Ecloga (ILLUSTRISIMO) Ac (REVERENDISSIMO) Domino Domino (ANTONIO) Mandich (etc. etc. etc.) Episcopo Bosnensi (seu) Diakouariensi et Sirmiensi (dum) Adsumpto Episcopatu Brodensem Ciuitatem (adiret) Nomine Prouinciae Iohanneo-Capistranae (utpote) Patrono suo Gratosissimo (colendissimo) D. D. D. (Fra Marianus Lanoshevich mp) Exminister Prouincialis. Vidi: Biblioteka biskupije đakovačke i srijemske, Sign. XXV. 162. 2833.

⁶¹ *Ondje*, Nota nr. h.

⁶² Usp. Mandićeva pisma Lanosoviću od 130. Nov. 1810. i 13. Januarii 1881., Arhiv samostana Slavonski Brod, br. 257 i 258.

⁶³ Usp. G. CSEVAPOVICH, *Synptico-memorialis Catalogus observantis minorum provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae*, Budae, 1833., str. 302.

⁶⁴ A. PHILIPPOVICH, *Nav. dj.*, poledina naslovne stranice.

rodio »pod sretnom zvijezdom«, da su mu drugi zasluživali imenovanja i odlikovanja. Svakako, koristila su mu brojna poznanstva i prijateljstva u Zagrebu, Beču, Budimu, no on ih je stjecao upornim i savjesnim radom. Tu upornost i marljivost potvrđuje i činjenica da se uz svoje župničke poslove dao na učenje stranih jezika. Znao ih je sedam. U Vijeću su ga svi cijenili i obično nazivali »Živa knjiga«. ⁶⁵ Zato što je branio banke i novi bankarski sistem koji je sve više uvodio papirnati novac, velikaši su ga prozvali »papiraš«. Prigovarali su mu što se u svom poslu oslanjao na savjetnike(!), što kao vlastelin na svom spailuku nije tjerao djecu i mladež u školu, itd. ⁶⁶ O njegovoj naravi Adam Filipović piše:

»On Naravi bi xestoke, shto za misli, uràdi,
I Posloveh sve duboke òn sa svime poràdi.
Shto imade danas ràdit, neostavi do Sutra,
I voljashe bash oglàdit, nego csekat do Jutra«. ⁶⁷

Tu njegovu žestoku narav potvrđuje i događaj koji se zbio dva mjeseca prije njegove smrti. Netko je Mandića jednostrano izvijestio o reakciji i komentarima profesora Bogoslovnog sjemeništa na njegov dopis Prodirektoru, od 4. listopada 1914. godine. U tom dopisu biskup je upozorio da profesori moraju paziti na svoje ponašanje, primjerice, na sadržaj svojih predavanja, koja osim teorije moraju upućivati na praktični pastoralni rad, moraju paziti na odijevanje, na izlaženje iz sjemeništa po noći, na svoj kontakt sa ženskim osobama, na odijevanje, na pušenje, na primanje usluga i sl. ⁶⁸ Profesori su taj dopis naglas komentirali, ako biskup nema u njih povjerenja, neka u Sjemenište namjesti sposobnije, a oni su spremni otići na župe. Kad je biskup čuo za tu reakciju, svoj šestorici je za 24 sata oduzeo profesorske službe i poslao ih na župe, a na njihova mjesta postavio župnike i kapelane. ⁶⁹ No upravo iz te žestoke naravi izvirala je ona energija kojom je kao inspektor provodio reformu školstva, kao biskup reformirao svoju biskupiju, a kao vlastelin dotjerivao svoja dobra, najprije u Sarači u Banatu, a kasnije u Đakovu.

Po karakteru bio je iskren, dosljedan, vjeran zadanoj riječi i prijateljstvu. Čak i onda kad se u šali zarekao. Bio je blizak malome čovjeku kojega je rado

⁶⁵ *Ondje*, str. 41.-43., 146.

⁶⁶ *Ondje*, str. 134.-140.

⁶⁷ *Ondje*, str. 141.

⁶⁸ *Regulae disciplinam Seminarii concernentes*, Dijecezanski arhiv, godina 1815., br. 9.

⁶⁹ Usp. M. PAVIĆ, *Nav. dj.*, str. 112.; ISTI, *Mandić* (rukopis), Dijecezanski arhiv, Fascic. Pavić.

posjećivao i u Đakovu i u okolnim selima, a bio je i gostoljubiv domaćin. Životopisac ga je gotovo »portretirao«. ⁷⁰ Osnovna karakteristika portreta biskupa Antuna Mandića bila je ljubav prema Bogoslovnom sjemeništu. To je napisao i u svojoj oporuci u kojoj stoji rečenica: »Sjemenište mi je na srcu.« Bogoslovno sjemenište je, uz katedralu i siromahe, imenovao nasljednikom sve ostavštine, ono je na kraju dobilo 23.000 forinta. ⁷¹

16. Smrt

U ljeto 1814. godine Mandić je kao zastupnik virovitičke županije pohitio u Beč da čestita caru na pobjedi nad Napoleonom. Za nju je i on mnogo žrtvovao. U Beču se prehladio, obolio je od upale uha; malo se oporavio i vratio u Đakovo, a budući da se nije potpuno izliječio i dovoljno čuvao, zahvatila ga je upala pluća od koje je umro 11. siječnja 1815. Sahranio ga je generalni vikar Ivan Vittman, 14. siječnja u grobnicu stare katedrale. Svu svoju ušteđevinu oporučno je ostavio raznim fundacijama i pojedinim osobama, a izričito je u oporuci istakao da se ne pravi razlika zbog vjere, »citra discrimen religionis«. ⁷² Koliko je bio poštovan i ljubljen, zaključujemo po izjavi Karla Pavića koji kaže da je karlovački mitropolit Stevan Stratimirović, čuvši za Mandićevu smrt zaplakao, te ne puštajući nikoga onaj dan k sebi zapovjedio, da se u svim crkvama njegove arhiepiskopije tri dana zvoni. ⁷³

Najljepšu pohvalu biskupu Antunu Mandiću izrekao je njegov četvrti nasljednik, *Josip Juraj Strossmayer*. Kad je on prije sto godina završio svoju katedralu, dao je 2. studenoga 1882. godine u svečanoj povorci prenijeti smrtno ostatke svojih prethodnika u prekrasnu kriptu. Tom je zgodom o Mandiću izjavio: »Ja nepravim razlike med ovimi biskupi, svi su bo oni vrlo ugledni, vriedni i zaslužni bili; ali ipak med svimi njimi meni se Mandić najviše mili, a ja da pokažem svoje štovanje prema njemu na mojoj ruci nosim prsten njegov. Kršćani! Mandić je zamišljatelj svega boljega i uzvišenijega u biskupiji ...«. ⁷⁴ Nećemo pretjerati ako dodamo: »Mnogo čega i izvan biskupije»!

⁷⁰ Usp. A. PHILIPPOVICH, *Nav. dj.*, str. 140.-183.

⁷¹ Vidi: Dijecezanski arhiv u Đakovu, Fascikl *Antun Mandić*.

⁷² Usp. *Testamentum*, § 34.

⁷³ Usp. K. PAVICH, *Pokopno govorenje*, str. 23. sl.

⁷⁴ Ik, *Dušni dan u Đakovu (Dana 2. studenog 1882)*, u *Glasnik biskupija bosanske i sriemske* 10/1882., 206.; Usp. Z. VINCE, *Nav. čl.*, str. 155. sl.

**BISHOP ANTUN MANDIĆ – FOUNDER OF THE
THEOLOGICAL SEMINARY AND THE
STUDY OF PHILOSOPHY AND THEOLOGY IN ĐAKOVO.
LIFE AND WORK**

Marin Srakić

*Diocese of Đakovo and Srijem
Đakovo, Croatia*

Summary

Based on the archive materials and the available bibliography the paper deals with the life and work of Antun Mandić, the Bishop of Bosnia or Đakovo and Srijem, who belongs among the persons who influenced the course of events in the ecclesiastic, cultural, educational and political life of the second half of the 18th and the beginning of the 19th century. He was born in Požega in 1740. Having finished the Faculty of Philosophy and Theology in Vienna he was ordained priest in 1763. He assumed the office of the first rector of the Požega Seminary, the parish rector in Kobaš and Lipovljani, and after his appointment as the canon of the Zagreb Cathedral Chapter he assumed the office of the vicar general and was appointed the nominal bishop of Priština. In 1806 he was appointed the Bishop of Bosnia or Đakovo and Srijem.

Antun Mandić won special merits for his work at the implementation of the school reform and as the member of the commission for the regulation of orthography. However, he came into special prominence by founding the Theological Seminary and the Faculty of Philosophy and Theology in Đakovo in 1806 and by taking care of a solid priest formation and of the education of the lay faithful. Bishop Mandić was very keen on Đakovo and the manorial estate to obtain a new appearance and hence had the Bishop's residence renovated so as to provide comfort for the household members and the guests. Moreover, during eight years of his running the Diocese he succeeded in furnishing all parish centers with elementary schools. The biographers say that by character he was sincere, consistent, true to the given word and friendship. He was close to the

little man, who he gladly paid visits to both in Đakovo and in the neighboring villages. He was a generous host, despite his vehement disposition. He died on 11 January 1815 and was buried on 14 January in the crypt of the old Cathedral of Đakovo.

Key words: *Antun Mandić, Bishop of Bosnia or Đakovo and Srijem, school and orthography reform, Theological Seminary, Faculty of Philosophy and Theology in Đakovo, elementary schools, restoration of the Bishop's manorial estate.*